

Runstenen U 115 i Runby och en senvikingatida stormannasläkt

Av Magnus Källström

Runstenen U 115 i Runby och en senvikingatida stormannasläkt. (The runestone U 115 at Runby and a late Viking Age magnate family.) *Fornvännen* 120. Stockholm.

The runestone U 115 consists of five fragments, which were (re)discovered at the beginning of the 1950s in the foundation of a building at the farm Nedra Runby in Ed parish, north of Stockholm. It has been assumed that there is no direct fit between the fragments, but a closer examination shows that they make up an almost complete runestone with only a few runes missing. This conclusion is substantiated by some previously overlooked accounts from the 18th century, which makes it possible to reconstruct the whole inscription. The formulation of the text turns out to be rather unexpected, and the inscription does not seem to have been completed. In the article there is also a discussion of possible relations between the persons mentioned on U 115 and the family behind the runic boulder U 114 at Runby, as well as possible connections with the medieval noble family known as *Rumby-ätten*. Finally, the original position of U 115 and the relations to the other runic monuments at Runby are investigated.

Keywords: runestones, runic inscriptions, rune-carvers, Öpir, bridge-building, magnate families

*Magnus Källström, Riksantikvarieämbetet, Box 1114, SE-621 22 Visby
magnus.kallstrom@raa.se*

Ett av de mer märkliga arrangemang av en runsten som har gjorts finns att beskåda i Upplands Väsby, norr om Stockholm. I bostadsområdet Runby, på adressen Hagvägen 4 och på den södra sidan av den lokalgata som bär namnet Bills backe, finns ett halvsfäriskt betongblock, som mäter 1,8 m i diameter och är 0,9 m högt. I detta betongblock sitter fem runstensfragment inmurade på ett sätt som gör att de inte alla kan ses på samma gång, utan man måste gå runt konstruktionen (fig. 1). Arrangemanget ritades 1957 av ingenjör Hans Åsberg vid AB Svenska metallverken, Väsbyverken i Upplands Väsby, och tillkom kort därefter (Jansson 1956 samt därtill hörande handlingar i ATA).

Fragmenten bär signum U 115 och samtliga kommer från den västra gården i Nedra Runby, som låg strax söder om den plats där fragmenten nu befinner sig. I dag finns bara den östra gården i Nedra Runby kvar och fungerar som hembygdsgård, men utbredningen av hela bytomten enligt äldre kartmaterial finns registrerad i Fornsök (Raä Ed 204/L2013:6970).

Stenens tidigare historia

Enligt vad som hittills har varit känt ska denna runsten först ha uppmärksamats i samband med Richard Dybecks antikvariska resor (se UR 1, s. 173). I sin reseberättelse för 1861 (s. 5) meddelar han nämligen följande: ”I grunden till

Fig. 1. Betongkonstruktionen med de fem runstensfragmenten vid Hagvägen 4 i Upplands Väsby. Foto: Magnus Källström – The concrete construction with the five runestone fragments at Hagvägen 4 in Upplands Väsby.

ett uthus i nedre Runby fann jag ett hittills okänt stycke af en runsten, till större delen öfverdraget af murbruk. Detta borttogs och följande lästes: $\text{VITNIDR} \cdot \text{YNIT} \cdot \text{RT}^{\ast}\text{VIRID}(\text{?}^{\ast}\text{R}) \cdot \text{NIT} \dots$

Det nyfunna fragmentet, som även omnämns i reseberättelsen för 1863 (s. 4f), publicerade Dybeck i det häfte av *Sveriges runurkunder*, som utkom 1865. Fragmentet tycks dock ganska snabbt ha fallit i glömska, och vid tiden för publiceringen av det första häftet av *Upplands runinskrifter* 1940 gick det inte att återfinna och behandlingen där bygger därför på Dybecks uppgifter.

Den 26 maj 1951 fick Sven B. F. Jansson ett meddelande från Riksantikvarieämbetets ombud Hugo Sabel att ett par runstensfragment hade iakttagits i grunden till en byggnad vid Nedra Runby (Jansson 1951). Jansson besiktade

platsen dagen efter och fann att det handlade om två fragment med runstensornamentik. Dessa var inmurade i grunden till ett gammalt boningshus, som då användes som tvättstuga. Båda fragmenten hade tidigare varit dolda under markytan, men inget av dem var identiskt med det fragment som Dybeck hade avbildat.

Den 6 juli samma år meddelade Sabel att ännu ett fragment hade påträffats i samband med grävning för en vattenledning på gården. Det satt i grunden till samma byggnad som de tidigare påträffade fragmenten och visade sig vara det av Dybeck avbildade fragmentet. Att fragmentet inte hade iakttagits i samband med utgivningen av *Upplands runinskrifter* berodde helt enkelt på att gårdsplanen vid något tillfälle hade höjts ungefär en halvmeter varvid stenen hade hamnat under markytan.

Huset revs sedermera för att bereda plats för hyreshus och i november 1953 genomgrävdes grunden, och de tre fragmenten blev uttagna. I samband med dessa arbeten påträffades ytterligare två tidigare okända fragment. Det sista fyndet gjordes den 20 november och vid detta tillfälle undersökte och målade Jansson upp fragmenten. De var då placerade på en stenmur omedelbart öster om fyndplatsen, men de fick sedermera det arrangemang som de har i dag. Året efter publicerade han fyndet i *Fornvännen* (Jansson 1954, s. 11ff).

Inskriften

I sin artikel behandlar Jansson de fem fragmenten var för sig och det framgår inte helt klart om han har uppfattat dem som delar av en och samma sten. Inskrifterna redovisar han (Jansson 1954, s. 12ff) på följande sätt:

1. ... **finuiþr** · **sun** · **rahnfríþ** · **lit** ...
"... Finnvid, Ragnfrids son, lät ..."
2. Endast ornamentik
3. Endast ornamentik
4. ...**r** · **sum** · **hati** · **inkikíar** · **uk** · **t**...
"... , som ägde Ingegärd, och ..."
5. ...**ir** **kuiks** · **uk** · **finui**...
"... fader (eller moder) till Kvick, och Finnvid(?) ..."

Det har varit oklart hur de fem fragmenten egentligen förhåller sig till varandra, eftersom de har ansetts sakna inbördes passning. Mest utförlig är Lena Petersson (1980, s. 90 not 18), som skriver följande:

Det synes mig som om alla fragmenten ursprungligen tillhört samma sten, ehuru det är svårt att avgöra hur de skall passas ihop; delar inskriften måste fattas. Det är också tänkbart, att fragmenten tillhört olika ristningar; de är dock enligt vad jag kan se utförda av samme ristare.

Även Marit Åhlén (1997, s. 170f) påpekar att det inte råder "[f]ull säkerhet [...] om att alla fragmenten verkligen stammar från en och samma runsten". Hon behandlar dock inskriften på de tre runristade fragmenten som återstoden av en sammanhängande text.

Någon ristarsignatur finns inte på de bevarade fragmenten, men man har ändå haft en god idé om vem som har hållit i mejslen. Enligt Evert Salberger (1978, s. 113 not 23; 1983, s. 29) ska ristningen attribueras till den kände runristaren Öpir, men han ger inga skäl till denna attribuering, utan hänvisar till ett muntligt föredrag. Till Salbergers uppfattning tycks Peterson (1980, s. 90 med not 18) ha anslutit sig.

Ristarfrågan har även behandlats av Åhlén (1997, s. 171), som menar att stenen "sannolikt" är ristad av Öpir, men att "attribueringen måste betecknas som svagt grundad". Det enda som anförs mot en sådan uppfattning är att skrivningen **rahn** för namnleden *Ragn-* saknar direkt motsvarighet i Öpirs signerade ristningar. När den förekommer där återges den på tre olika sätt: **rakn** (U 687), **ragn** (U 118, 2 ggr) och [**ran**] (U 168) (Åhlén 1997, s. 108), men aldrig med **h**. Öpir använder dock ofta **h**-runan som beteckning för s.k. frikativt *g* i andra sammanhang (se Åhlén 1997, s. 100f) och det är nog därför snarast en tillfällighet att denna skrivning inte har påträffats i någon signerad ristning. Åhlén går inte heller in på stenens ornamentik, som är mycket typisk för just ristaren Öpir. Detta tillsammans med bl.a. runformerna samt skrivningar som **rahnfríþ** med utelämnad genitivändelse *-ar* och formen **hati** *atti* med oetymologiskt /h/, talar starkt för att det handlar om ett verk av denne ristare.

Tolkningen

Beträffande innehållet i inskriften har framför allt runföljden **inkikíar** diskuterats. Alla är ense om att det rör sig om kvinnonamnet *Ingigerðr*, men man har tvistat om namnet står i nominativ eller akkusativ. Salberger (1983, s. 27ff) har utförligt argumenterat för att det rör sig om en nominativform, medan Peterson (1980, s. 90 med not 18; 1981, s. 113 med not 88) och Åhlén (1997, s. 113) uppfattar runföljden som en akkusativform med ett par tecken utelämnade i slutet. Om man ska följa principen att välja den lösning som förutsätter minst felaktigheter eller ovanliga beteckningar så är Salbergers uppfattning utan tvivel att föredra, eftersom det är väl känt att [ð] kan lämnas obetecknat mellan två /r/ och ljudförbindelsen /rðr/ följaktligen återges med

enbart **r** (se Larsson 2002, s. 54ff). I U 311 som har attribuerats till Öpir förekommer visserligen formen **inkikiari** med en utelämnad **p**-runa, men något säkert exempel på att ack. *-gærði* har skrivits utan både **p** och **i** finns inte.

Salberger (1983, s. 27f) påpekar att det på grund av att fragmenten saknar direkt passning ”inte går att få en någorlunda klar uppfattning av inskriftens innehåll och sammanhang”. Han anser dock att fragment 4 innehåller en relativsats, som har inletts med **sum** och avslutats med runföljden **inkikiar**, och att **r**-runan som finns före **sum** ”antagligen är slutrunan i ett mansnamn” (Salberger 1983, s. 28).

Marit Åhlén (1997, s. 171) menar att stora partier av texten saknas och att det inte är ”möjligt att med någon säkerhet fylla ut lakunerna”. Hon för dock följande resonemang om inskriftens innehåll:

Kanske har texten börjat med namnet *Finnviðr* följt av *sum Ragnfrðð(AR) lēt* kompletterat med ”resa stenen”. Troligen var det den döde, *sum ätti Ingigærð(i?)*. Fortsättningen *ok T...* döljer sannolikt namnet på ytterligare en person till vars minne stenen rests. De två sista namnen, av formen *Kviks* att döma båda i genitiv, torde ange att de var bröder till någon eller några av de i inskriften nämnda.

Jan Owe (1997, s. 6) konstaterar att fragment 4 och 5 har utgjort stenens övre del och överväger om runföljden **t...ir** som då uppkommer skulle kunna återge ordet *döttir* ’dotter’. Han finner dock detta ord ”orimligt i sammanhanget” och menar att det bör ha ”varit ytterligare några runor mellan de båda fragmenten”. I anslutning till i huvudsak Åhléns uppfattning ger han följande förslag till rekonstruktion av hela inskriften (ibid.): ”Finnvid, Ragnfrids son, lät (resa stenen efter NN), som Ingegärd hade till man, och (efter) NN, broder(?) till Kvick och Finnvid.”

Anledningen till att fragmenten göts in i det halvsfäriska betongblocket var förmodligen att Jansson inte lyckades finna några direkta passningar mellan fragmenten. Åtminstone en sådan finns dock. Fragment 1, som måste ha tillhört stenens nedre vänstra hörn, bör ha en direkt

passning till det större av de enbart ornerade fragmenten (nr 2), vilket redan Owe (1997, s. 5) har noterat. Det blir då tydligt att runföljden **finuiþr** har utgjort stenens första ord och att det inte har funnits några runor före detta namn. Det står också klart att fragment 4 och 5 har utgjort den övre delen av stenen även om de inte har direkt passning till varandra. Exakt vilken placering det mindre runlösa fragmentet (nr 3) har haft går inte att säga, förutom att det bör ha tillhört den nedre högra delen, där en större del av stenen saknas. De fem fragmenten bör alltså placeras inbördes på det sätt som visas i fig. 2.

Inskriften slutar på fragment 5 med runföljden **finuii**. Denna runföljd har av tidigare undersökare återgivits som **finui-...**, men den sista runan saknar bistavar och några ytterligare runor har av allt att döma aldrig varit ristade på detta fragment, även om själva runslingan fortsätter ytterligare ca 20 cm. Det ser alltså ut som om texten avslutas med två **i**-runor. Det bör dessutom nämnas att Jansson i sin artikel har förenklat skiljetecknens form till en enkel punkt. I verkligheten består de flesta av ett kort streck som antingen är lodrätt eller diagonalt.

Inskriften kan alltså i sin helhet återges på följande sätt:

finuiþr · sun · rahnþriþ · lit ...r · sum · hati
· inkikiar · uk · t...ir kuiks · uk · finuii

Det är tydligt att endast ett fåtal runor saknas i lakunerna mellan fragmenten och de vidlyftiga suppleringar som man tidigare har räknat med blir därigenom helt omöjliga. Beträffande det förlorade partiet efter **lit** är det inte särskilt lätt att ha någon idé om textinnehållet. Däremot råder det knappast något tvivel om att runföljden **t...ir** utgör resterna av släktskapsordet *döttir* ’dotter’ i sg. nom., vilket också Owe har varit inne på, men avfärdat. Meningen bör ha varit *sum ätti Ingigærðr ok döttir Kviks* ”som Ingegärd ägde och Kvicks dotter”. *Ingigærðr* och *döttir Kviks* står båda i nominativ och betecknar rimligtvis en och samma person, vilken också är relativsatsens subjekt. Formuleringen kan verka tillkrånglad, men saknar inte motsvarigheter i Öpirs ristningar. Man kan t.ex. jämföra med den av Öpir signerade U 142, där dedikationen lyder

Fig. 2. Fotomontage som visar den inbördes relationen mellan de fem fragmenten av runstenen U 115. Foto och montage: Magnus Källström. – Photomontage showing the interrelationship between the five fragments of the runestone U 115.

eftir · iarlabaka · faður · s[in · uk · sun · io]runa
æftir Iarlabanka, faður sinn ok sun Iōrunar ”efter Jarlabanke, sin fader och Joruns son” och där attributen *faður sinn* och *sun Iōrunar* syftar på en och samma person. Ett annat exempel finns på U 489, där en kvinna har låtit göra bro **fr ant · kilaua · totur · sin · uk sum · ati · ulfr** *fyr and Gillauga(r), dōttur sinn(ar) ok sum ātti Ulfr* ”för Gillögs ande, sin dotters, och som Ulv ägde (dvs. var gift med)”. Även denna sten är signerad av Öpir.

Om supplingen *d[ōtt]ir* är riktig kan inte den avslutande runföljden **finuii** återge en genitivform av namnet *Finnviðr*, som bl.a. Åhlén (1997, s. 171) har räknat med. Däremot kan man fundera på om det går att sätta punkt efter **u** och läsa **finu**, vilket skulle kunna svara mot genitiv av kvinnonamnet *Finna*. Namnet är i sin urnordiska form *Finnō* (nom. **fino**) belagt på Bergastenen i Södermanland (Sö 24), men det har hittills inte påträffats i någon vikingatida runinskrift. Från Island finns dock ett fåtal belägg på namnet från vikingatid och medeltid, samtidigt som det märkligt nog saknas i Norge (Lind 1905–1915, sp. 268). Inte heller verkar det vara belagt i svenska eller danska medeltidskällor (jfr SMP och DGP), vilket givetvis minskar sannolikheten för att detta namn skulle förekomma på U 115. Det är också oklart vilken funktion de två avslutande *i*-runorna i så fall har haft och de kan knappast tolkas som avslutningstecken. En annan möjlighet är kanske att anta ett annars helt okänt kvinnonamn **Finnvī*. Man måste i så fall räkna med att inskriften inte är fullförd, eftersom detta namn borde stå i genitiv och då saknar den förväntade ändelsen *-ar*. En parallell finns visserligen i frasen **sun · rahnfrīp** för *sun Ragnfrīðar* i början av inskriften, men även med en sådan läsning blir det en överflödigt *i*-runa kvar i slutet av inskriften.

Om man trots svårigheterna med att ge en entydig tolkning av den sista runföljden ändå väljer alternativet med kvinnonamnet *Finna*, ser det ut som om inskriften kan ha haft denna lydelse:

*Finnviðr, sunn Ragnfrīð(ar), lēt ..., sum ātti
 Ingigærðr ok dōttir Kviks ok Finnu(?)*

”Finnvid, Ragnfrids son, lät ..., som Inge-gärð ägde och Kvicks och Finnas(?) dotter.”

Vad som kan ha stått i lakunen efter ordet ”lät” är inte lätt att säga. Man skulle här förvänta sig ett längre försvunnet parti som bl.a. har innehållit namnet på den som stenen är tillägnad, men enligt det rekonstruktionsförslag som jag har presenterat ovan finns det bara utrymme för några få runor, vilket är mycket förbryllande. Vem är stenen egentligen tillägnad? Varför fyller inte runtexten hela slingan? Kan ristaren av misstag ha hoppat över ett längre stycke i början av texten och därför avbrutit sitt arbete innan det var slutfört?

Några oväntade källor

Så långt går det att komma med det som i dag finns bevarat av stenen. Även om Dybeck är den förste som har avbildat ett fragment av denna sten, finns det uppgifter som tyder på att den har varit känd tidigare. I artikeln i UR (1, s. 173) refereras nämligen ett par anteckningar hos Olof Celsius, som har antagits kunna syfta på denna sten: ”Eed Sochn och Runby i gärdet, läselig, men kort. Dn. Törnbom dixit 30 Majj 1727” samt ”Eed S^a vid Runby broo i Runby gärdet”. Den senare uppgiften föreslås dock även kunna avse det bekanta runblocket vid Runby (U 114). Som Wessén framhåller i artikeln har Celsius inte själv sett någon av dessa stenar, utan endast fått uppgifter om dem. ”Dn. Törnbom” som var Celsius meddelare kan knappast avse någon annan än Olof Törnbom (1669–1743), som år 1705 blev kyrkoherde i Eds socken (UÅH 1, s. 292). Av Dybecks reseberättelse från 1863 framgår att även Dybeck var bekant med notiserna hos Celsius. Han skriver nämligen där (s. 5): ”Af Celsius anviste runstenarne å Eds kyrkbacke, vid Runby bro och i Runby gärde söktes förgäves.”

Vad som inte tidigare har varit känt är att även källorna till Celsius uppgifter fortfarande finns kvar. I handskriften Fl 8 i Kungliga biblioteket, som till största delen innehåller renritningar av runstenar på Södertörn utförda av Daniel Stahl efter ritaren Petrus Helgonius numera förlorade originalteckningar (se SöR, s. LXXXII, not 5), ingår ett blad som bl.a. inne-

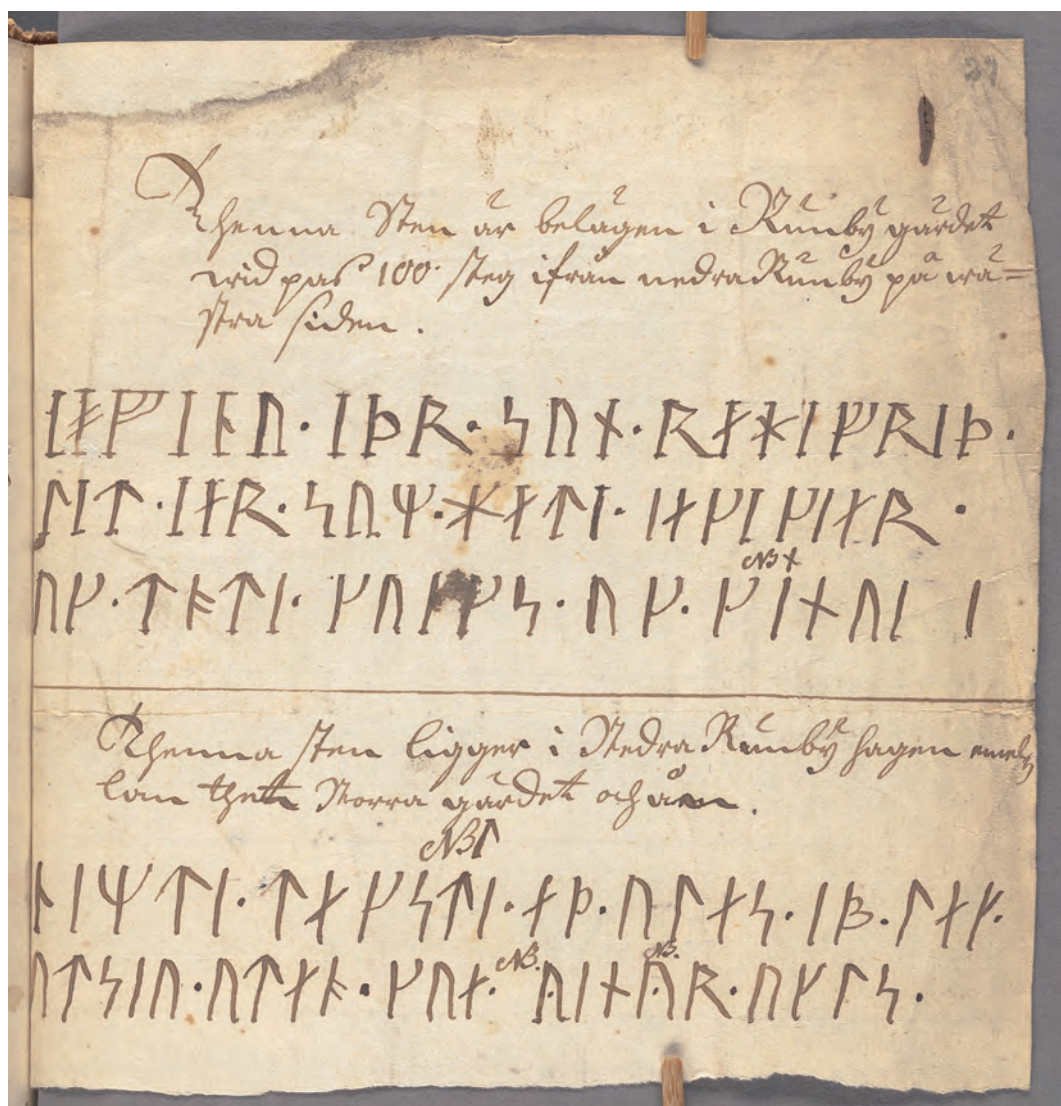

Fig. 3. Anteckningarna om U 115 resp. U 114 i handskriften Fl 8 i Kungliga biblioteket, Stockholm. Foto: KB. – The notes concerning U 115 and U 114, respectively, in the manuscript Fl 8 in the Royal Library, Stockholm.

håller följande anteckning: "Denna sten är belägen i Runbygårdet wid pass 100 steg ifrån nedra Runby på västra sidan." Därefter följer en uppteckning med runor som uppenbarligen avser U 115 (se fig. 3). Nedtill på samma sida finns en uppteckning av ytterligare en inskrift, vilken är försedd med överskriften: "Denna sten ligger i

nedra Runby hagen mellan thet norra gårdet och ån". Texten uppges i det senare fallet lyda **nimti** • **taksti** • **ap** • **ulas** • **ib** • **lak** • **utsiu** • **utao** • **kua** • **yinyr** • **ukls**, vilket vid första påseende ser ut att återge en tidigare helt okänd inskrift med mycket dunkelt innehåll. Det handlar dock om texten på baksidan av Runbyblocket U 114, där

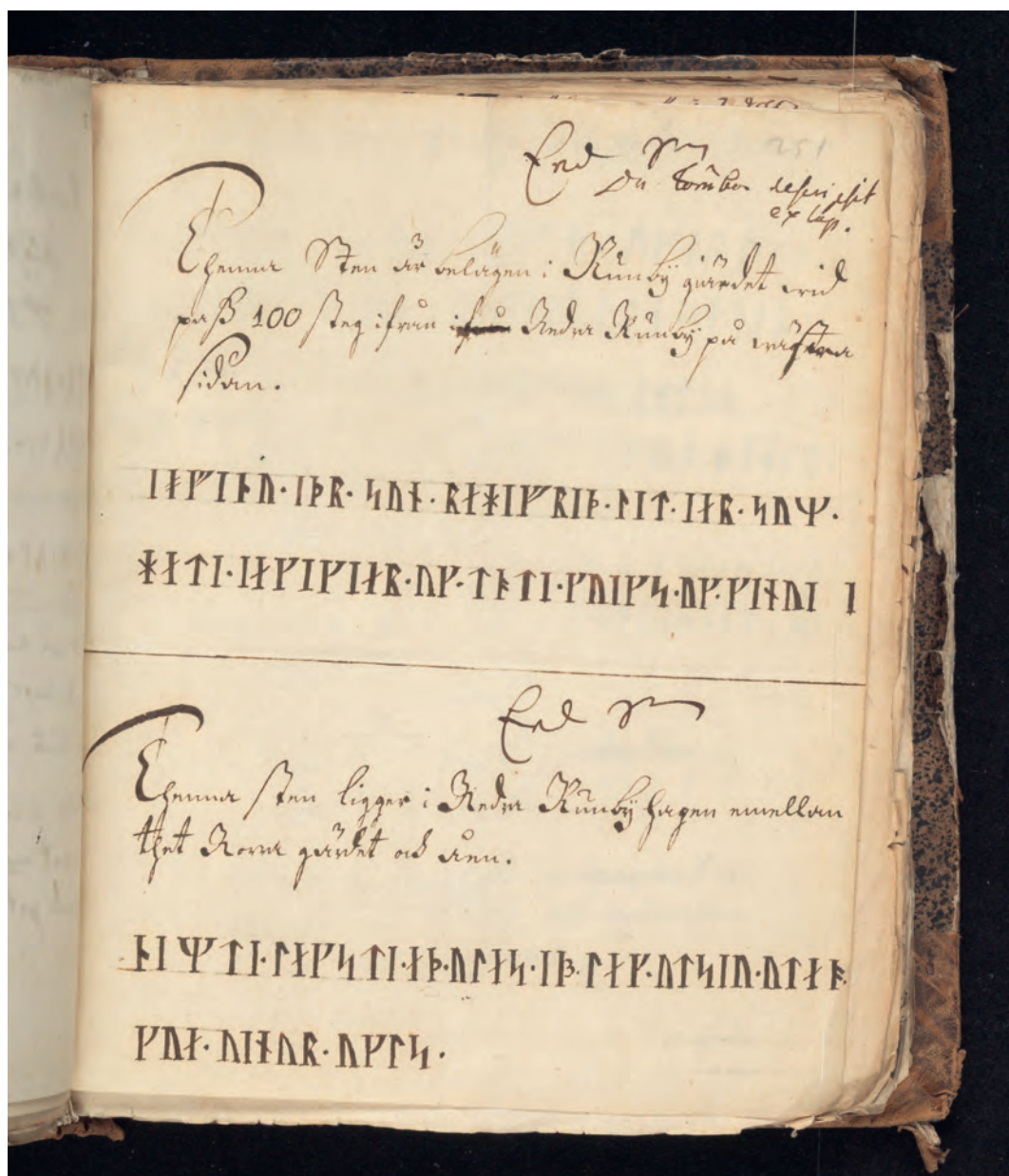

Fig. 4. Anteckningarna om U 115 och U 114 i handskriften R 555, Uppsala universitetsbibliotek. Foto: Alvin, UUB. – Notes concerning U 115 and U 114 in the manuscript R 555 in Uppsala University Library.

inskriften av någon anledning återges i omvänd ordning men med runorna tecknade som rättvända (𐀚𐀆𐀗 **kua** = **auk**, 𐀆𐀗𐀗𐀗 **ulas** = **salu** etc.).

Samma uppgifter återfinns också i en av Olof Celsius handskrifter i Uppsala universitetsbib-

liotek (R 555, s. 251, fig. 4). Texten är identisk med den i Fl 8 och det rör sig uppenbarligen om en renskrift av denna. Här finns också den klargörande anteckningen "Dn Törnbohm descripsit ex lap.", vilken visar att det är den nämnde

kyrkoherden Olof Törnbom som har skrivit av runorna från stenarna. Man kan då dra slutsatsen att bladet i Fl 8 måste härröra från honom. Inskriften på U 115 har här lästs på följande sätt:

iofinu · iþr · sun · rahifriþ · lit · iar · sum
· hati · iakikiar · auk · toti · kuiks · uk ·
kinuui

Uppteckningen innehåller visserligen några uppenbara felaktigheter, bl.a. är runorna **n** och **a** en gång förväxlade och ett par bistavar har förbisetts, men annars förefaller den vara mycket pålitlig. Dessutom måste den ha gjorts medan stenen ännu var hel. Man lägger genast märke till runföljden **toti**, som bekräftar att sekvensen **t-...ir** verkligen har återgivit släktskapsordet *döttir*, som ovan har föreslagits. Ordet kan alltså med stöd av den äldre uppteckningen suppleras **t[ot]ir**. Den kanske värdefullaste upplysningen är dock att det mellan **lit** och **sum**, där det i dag endast återstår en **r**-runa, ska ha stått ordet **iar**. Det saknas alltså inte mer än två runor mellan fragment 1 och 4.

De nämnda uppteckningarna löser alltså definitivt problemet med hur fragmenten förhåller sig till varandra och vad som en gång har funnits i lakunerna, men som om det inte skulle räcka stötte jag nyligen på ytterligare en tidigare okänd källa till inskriften. Det rör sig om en teckning av stenen (fig. 5), som sitter inklustrad på ett interfolierat blad i ett exemplar av träsnittssamlingen *Bautil* (1750) i Kungliga biblioteket (Fm 65, före s. 47). Boken har tillhört antikvarien Nils Wessman (1712–1763) och teckningen är av allt att döma utförd av honom själv. Den bär överskriften: ”I Humlehagen wid Nedra Runby 1758 m. sept.” Stenen är här avbildad som hel och teckningen bekräftar att fotomontaget i fig. 2 ovan är riktigt. Till och med det lilla fragmentet som enbart bär ornamentik verkar ha blivit rätt inplacerat.

Inskriften har Wessman läst som:

finuipr · sun · rahnfriþ · lit · iar · sum · aati
· inkiar · ik · toti · kuiks · uk · rinui · i

Wessman har visserligen förbisett bistavarna i några runor, men annars är hans teckning

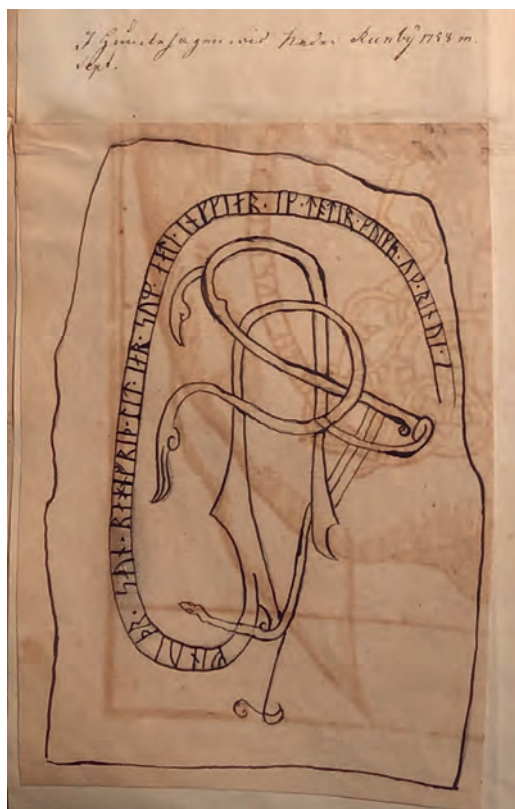

Fig. 5. Nils Wessmans teckning av U 115 från 1758 i handskriften Fm 65 i Kungliga biblioteket, Stockholm. Foto: Magnus Källström. – Nils Wessman's drawing of U 115 from 1758 in the manuscript Fm 65 in the Royal Library, Stockholm.

mycket god. Vi finner här också runföljderna **iar** och **totir**, som bekräftar Törnboms läsning av de nu förlorade runorna. Det är också tydligt att det inte har funnits någon mer text efter de två sista i-runorna till höger ens när stenen var hel.

Runföljden **iar** kan tolkas på åtminstone två sätt. En möjlighet är att det rör sig om en återgivning av det runsvenska ordet *er*, *es*, som i inskrifterna uppträder i skiftande former som **iar**, **ir**, **ar**, **er**, **is**, **es**, **as** etc. En skrivning **iar** för detta ord är visserligen endast känd från den försvunna och dessutom ytterst dubiösa ”Järnsta-stenen” (Ög 60†), som dessutom kanske aldrig har existerat (se Lerche Nielsen 2010, s. 229f), men eftersom Öpir ofta använder **r** för /r/ så

är en sammanställning med *er*, *es* fullt möjlig. Ordet har i utgåvorna av *Sveriges runinskrifter* i regel uppfattats som ett (anaforiskt) pronomen med betydelsen 'han; som' (se t.ex. SöR, s. 412, GR 2, s. 250). En översättning med "han" skulle i detta fall ge utmärkt mening om man antar att **inkikiar** återger en akusativform: "Finnvid, Ragnfrids son, lät, han som ägde Ingegärd [etc.]". Samtidigt är det rätt omtvistat om *er*, *es* verkligen har haft denna betydelse i runsvenskan. Evert Salberger (1994; 1997) har nämligen utförligt argumenterat för att det i runinskrifterna handlar om en relativpartikel, som i de allra flesta fall kan översättas med "som".

Det nu framkomna exemplet på U 115 skulle alltså kunna utgöra ett starkt argument för den traditionella uppfattningen av *er*, *es* som ett anaforiskt pronomen. Runföljden [**ia**]**r** kan ju i detta fall inte gärna återge ett ord som betyder 'som', när det följande ordet *sum* har denna betydelse. Studerar man lite närmare hur *er*, *es* förekommer i de svenska runinskrifterna blir man dock mer tveksam. Ordet är ganska välbelagt i Småland, Västergötland, Östergötland och Södermanland, dvs. i landskapen upp till Mälaren (se tabell 2 i Stroh-Wollin 1997, s. 124). I Uppland är det däremot mycket sällsynt. För varianten *er* finns bara ett enda belägg (U 1028) och det har där uppenbarligen relativ betydelse: **kup suiki · þa ir h[a]n sui[k]u** *Guð sviki þa er hann sviku* "Gud svike dem som svek honom". I övrigt förekommer i Uppland endast varianten *es*, som med säkerhet är belagd i sju inskrifter och då med skrivningen **is** (U 136, U 439†, U 654, U 661, U 778, U 802, U Fv1992;166). Av dessa utgörs inte mindre än fem av Ingvarsstenar. Dessa bör om den traditionella dateringen av Ingvarståget stämmer tillhöra tiden strax före 1050 och av allt att döma ska även U 136 och U 802 föras till ungefär samma tid nämligen 1000-talets andra fjärdedel. I dessa inskrifter kan *es* – möjligen med undantag för satsen *Es kunni val knærri stýra* "Han kunde styra skeppet väl" på U 654 – både översättas med "han" och "som". Betydelsen 'han' uttrycks annars i de uppländska runinskrifterna antingen med det demonstrativa *sā(r)* (i det äldsta skiktet av runstenar från början av 1000-talet) eller med det personliga pronomenet *hann* (mer än 90 vikingatida belägg). Mot

bakgrund av detta vore det rätt förvånande att finna ett *iar* med betydelsen 'han' i en ristning som av ornamentiken att döma tillhör början av 1100-talet (se nedan).

Det verkar därför sannolikare att Runbystestens [**ia**]**r** i stället ska uppfattas som adverbet *hēr* 'här' med brytning av *e*-vokalen och bortfall av initialt /h/. Ordet är i exakt denna skrivning också belagt på ett par av Öpirs signerade stenar. I det ena fallet ingår det i en "gravformel" **iar likr · serifr Hiar liggr Særeifr** "Här ligger Särev" (U 541), som antas vara kalkerad på det latinska *hic iacet...* "Här ligger...". I det andra fallet (U 973) är texten defekt och innebörden är därför ganska oklar: **· in · iar ati · rikr · hū-...**, vilket (i UR 4, s. 118) har uppfattats som *En hiar ätti rīkr...* "Men här hade den mäktige...". Något exempel på att Öpir har använt adverbet *hēr* 'här' i en resarformel har inte tidigare påträffats. Den närmaste parallellen finns i stället på runstenen U 912 Börje kyrka, som är attribuerad till runristaren Grim skald och där texten lyder (jfr UR 4, s. 648):

**si[kfir]uþr : lit : hi : rīsa : at : burkair :
fopur sin**

Sigfrøðr lēt hēr ræisa at Borggæir, faður sinn.

"Sigfrød lät här resa efter Borgger, sin fader."

På U 115 kan det dock endast ha stått *lēt hēr* "lät här" utan något huvudverb, vilket måste vara ett elliptiskt uttryck för "lät göra minnesmärket här" eller liknande. Förkortade resarformler av liknande typ är inte helt okända, även om de annars aldrig är så lakoniska som i detta fall. Här kan exempelvis anföras texten på U 917 Jumkils kyrka, som kan återges på följande sätt (jfr UR 4, s. 659):

**ernfastr · uk · stinbiarn · þorstin litu · at
iurunt · fapur sin tiselfr**

*Ærnfastr ok Stæinbiörn, Þorstæinn lētu at
Iorund, faður sinn. Dīsælfr.*

"Arnfast och Stenbjörn, Torsten lät efter Jorund, sin fader. Disälv."

I denna inskrift har inte bara resarformeln reducerats till *lētu at* "lät efter" utan det avslutande kvinnonamnet *Disælfr*, som är ristat i motsatt riktning mot den övriga texten, står förmodligen som ett förkortat uttryck för "och Disälv efter sin make" (UR 3, s. 659f, se även Källström 2007, s. 127f). Intressant i sammanhanget är att denna sten av allt att döma ska attribueras till just Öpir (se Axelsson 1993, s. 109 med hänvisningar, annorlunda hos Åhlén 1997, s. 165f).

Exempel på förkortade resarformler förekommer även i inskrifter av andra ristare (t.ex. Sö 248, Sm 149, U 40, U 52, U 93†, U 742). I de fall där inskriften innehåller två resarformler kan förkortade varianter ibland uppträda i den senare av dessa, som t.ex. på U 288 Vik, Hammarby socken:

**olafr · uk · kunilr · litu · raisa · stain · eftir
· kuna · sun · sin · uk · ketil · lit · eftir ·
broþur · sin · ybir · risti · runa**

*Ölafr ok Gunnhildr lētu raisa stein eftir
Gunnna, sun sinn, ok Ketill lét eftir bróður
sinn. Öpir risti rüna(R).*

"Olov och Gunnhild lät resa stenen efter Gunne, sin son, och Kättil lät efter sin broder. Öpir ristade runorna."

Även denna ristning är utförd av Öpir och ytterligare exempel finns i flera av hans inskrifter som U 142, U 311 och U 933. Det unika med U 115 är dock att den förkortade resarformeln inte följs av någon preposition och namnet på den som stenen har tillägnats. Det är därför oklart vilket syfte inskriften egentligen har haft. Tanken att något av misstag har blivit utlämnat i texten och att slutet därför är ofullbordat måste fortfarande ses som en möjlighet. Det är också tänkbart att ristaren har avsett att fortsätta resarformeln efter den långa relativsatsen, men av någon anledning aldrig fullfört denna tanke. Det är väl känt att just ristaren Öpir ofta utlämnar en eller ett par runor i slutet av sina inskrifter (se t.ex. Åhlén 1997, s. 114f) och han har vid ett tillfälle till och med blivit påkommen med att inte ha ristat, utan bara målat vissa delar av motivet (se UR 4, s. 580f). Om så har varit fallet även på U 115 måste det här ha gällt en

betydande del av texten och enligt Wessmans teckning (fig. 5) även själva runslingan nedtill till höger på stenen.

Samtidigt kan det vara värt att pröva om det ändå inte går att läsa texten som avslutad. Relativsatsen måste i så fall ha sitt korrelat i den föregående huvudsatsen *Finnviðr, sunn Ragnfríð(ar)*, *lét hēr* och detta kan inte gärna vara något annat än det inledande mansnamnet. Finnvid har i så fall varit den som Ingegärd "ägte", dvs. var gift med. Om båda makarna får vi också upplysningar om deras föräldrar. Finnvid var son till Ragnfrid, medan Ingegärd var dotter till Kvick, som kan ha haft en hustru med namnet Finna (eller möjligen Finnvi). Eftersom verbet står i preteritum får man väl anta att Ingegärd är död och att det är henne som stenen har tillägnats. Läst på detta sätt får texten ett sammanhang även om den är ovanligt omständligt formulerad.

Släktförhållandena spelar uppenbarligen en stor roll i denna inskrift, vilket kan misstänkas ha arvsrättsliga orsaker. Att en man, och särskilt när han uppträder som runstensresare, framhåller släktrationen till sin mor är ovanligt, men ingalunda okänt. Ett exempel finns på U 897 vid Norby i Uppsala, där Sigvid, Gillögs son, har ristat runor till minne av sin svärmor Ragnälv. Ett skäl till att modern nämns i stället för fadern kan bero på att hon hade högre social status, vilket exempelvis var fallet med den danske kungen Sven Estridsson. Ett annat kan ha varit att hon (till skillnad mot fadern) var i livet när ristningen tillkom.

Det är knappast för djärvt att anta att inskriften på U 115 har något att göra med ägarförhållandena till gården Runby efter hustruns frånfälle, men vilken av de två familjerna som har varit den ursprungliga ägaren går inte att avgöra utifrån texten. Vid Runby finns som nämnts också det berömda runblocket U 114 (fig. 6), som är ristat på två sidor. Inskriften har av Elias Wessén (i UR 1, s. 167) lästs och tolkats på följande sätt:

**ikriþ · l[i]t · laþbo · kiara · auk · stain ·
haku[a eftir] ikim[a]r þō[ta s]in · auk ·
eftar · tan · auk · eftir · baka · suni · sina**

Fig. 6. Framsidan av runblocket U 114 vid Runby. Foto: Magnus Källström. – The front face of the runic boulder U 114 at Runby.

· þair byku · i rynby · auk · bo atu ·
[kr]istr · ialbi · saļu · þai[r- ·] þit skal · at
minum · mana · miþan · min li[fa]

*Ingrid let ladb[r]o gæra ok stæin haggva æftir
Ingimar, bonda sinn, ok æftir Dan ok æftir
Banka(?), syni sina.*

*Þeir byggu i Runby ok bo attu. Kristr hialpi
salu þeir[a]. Þæt skal at minnum manna,
meðan menn lifa.*

”Ingrid lät göra ladbbron och hugga stenen
efter Ingemar, sin man, och efter Dan och
efter Banke, sina söner.

De bodde i Runby och ägde där gård.
Krist hjälpe deras själ. Detta skall vara till
minne av männen, så länge människor
leva.”

Ristningarna har alltså tillkommit på initiativ
av en kvinna Ingrid till minne av hennes make
Ingemar och deras söner Dan och Banke (eller
Bagge), som alla har bott i Runby där de också
har ägt gården. Vad som avses med en ”ladbro”
(på stenen ristat **lapbo**) har diskuterats (se re-
ferat i UR 1, s. 170f), men sannolikt handlar
det om en uppbyggd vägbank. Ett motsvarande
ord har även gett upphov till ortnamn som
Läby utanför Uppsala och *Lärbro* på Gotland
(se t.ex. Brink 2000, s. 38f med hänvisn.; SOL,
s. 212–213). Några spår av denna konstruktion
vid Runby har dock inte kunnat upptäckas trots
en arkeologisk provundersökning vid runblocket
1967 (Ambrosiani 1967) och flera besiktningar
gjorda i samband med schaktningsarbeten intill
ån (Damell 1969; Sabel 1987).

Ornamentiken på runblocket visar överens-
stämmelser med flera ristningar i trakten (t.ex.

U 277, U 284, U 304) och det är därför troligt att ristningen ska tillskrivas en av de runristare som bar namnet Sven, vilket märkligt nog inte tidigare verkar ha noterats. Runblocket bör av ornamentiken att döma vara äldre än runstenen vid Runby. Enligt Anne-Sofie Gräslunds typologi ska U 114 föras till Pr 4, medan U 115 tillhör Pr 5 (stilbestämningarna hämtade från söktjänsten Runor, beträffande typologin se t.ex. Gräslund 2006). Stilgruppen Pr 4 har i absoluta årtal daterats till ca 1070–1100, medan Pr 5 anses tillhöra perioden ca 1100–1130. Det kan alltså ligga ungefär en generation mellan de båda ristningarna.

Tydligt är att Ingrid överlevde både sin man Ingemar och deras gemensamma söner. Namnet *Ingigærðr* på U 115 innehåller samma förled som *Ingimarr* och *Ingridr* (< *Ingifrðr*) och utifrån vår kunskap om de vikingatida namngivningsprinciperna, där variationen spelade en viktig roll, är det tänkbart att de har tillhört samma släkt. Ingegärd kan i så fall ha varit Ingemars syster eller kanske hellre Ingrids dotter i ett andra äktenskap. I det senare fallet måste man i så fall ge upp den ovan föreslagna tolkningen *ok Finnu* och i stället anta att *finuii* svarar mot en ofullbordad form av namnet *Finnviðr*, som måste ha inlett en likaledes ofullbordad sats. Vad denna del av inskriften var tänkt att innehålla kommer vi aldrig att få veta.

Redan Dybeck har i sin reseberättelse 1861 (s. 5) kommenterat kombinationen av de personnamn som finns på det fragment av U 115 som han kände till: "Rahnfrid eller Raknfrid är ett sällan förekommande namn och finnes tillsammans med Finvid m. fl. namn på den stora runhällen invid Granby [= U 337] [...] i Orkstads socken, Seminghundra härad." Även namnet *Ingigærðr* förekommer på denna runhäll. Med en sådan namnöverensstämmelse skulle det ligga nära till hands att anta att det handlar om samma personer, men det sätt som relationerna återges på Granbyhällen talar emot detta. Hällen är nämligen tillägnad en Finnvid, medan Ragnfrid är en av dem som har tagit initiativ till ristningen (se UR 2, s. 72). Ingegärd nämns i den senare delen av texten där ytterligare ett antal personer som ristningen har tillägnats räknas upp, men där relationerna inte redovisas.

För att det ska kunna föreligga en identitet med personerna på Runbysten måste Ragnfrid ha överlevt sin son, vilket givetvis är fullt möjligt. Stötestenen är att U 115 i så fall måste ha tillkommit tidigare än U 337, något som verkar mindre troligt. U 337 har förts till Pr 4 och är dessutom signerad av ristaren Visäte, vars verksamhet till stor del måste ligga före Öpirs.

Namnet *Finnviðr* finns belagt i sammanlagt åtta uppländska runinskrifter, medan *Ragnfrðr* förekommer i sju. Antalet namnbärare är dock färre, eftersom några av beläggen uppenbarligen avser en och samma person (t.ex. *Finnviðr* i U 130 och U 433 och *Ragnfrðr* i U 346† och U 356). Namnet *Ingigærðr* förekommer i 13 uppländska inskrifter och har alltså varit något vanligare. Även om samtliga tre är variationsnamn, där namnlederna kunde kombineras helt fritt visar de ett tydligt geografiskt mönster. Beläggen för de mer sällsynta namnen *Finnviðr* och *Ragnfrðr* återfinns alla inom ett begränsat område som i huvudsak faller inom det gamla Attundaland (fig. 7). Det ligger nära till hands att anta att dessa namn har traderats inom vissa familjer, som säkerligen också har varit hopgifta på olika sätt. Bland dessa fanns också flera stora jordägare. Om Granbyhällens Finnvid sägs att *Hann ætti æinn allt fyrst* "Han ägde ensam allt först" och den Finnvid som figurerar på U 130 och U 433 länkar samman gården Nora i Danderyd med Älgesta i Husby-Ärlinghundra. Namnet *Ingigærðr* påträffas däremot över en större del av Uppland. Att det även i detta fall kan handla om ett högstatusnamn framgår av att det bars av en av Olof Skötkonungs döttrar, som blev gift med den ryske storfursten Jaroslav (se SMP 3, sp. 683 med hänvisningar). Kanske har namnet också vunnit popularitet genom uppkallelse efter henne. I de vikingatida runinskrifterna förekommer det nämligen i stort sett bara i Uppland. Det enda belägget utanför detta landskap finns på Sö 288 vid Hägelby i Botkyrka socken, strax söder om Stockholm, medan de föregivna exemplen på Sö 35 och Sm 152 helt säkert ska förklaras annorlunda (Larsson 2002, s. 56, 62 not 39, 100).

Ingegärds far *Kvikr* har däremot burit ett namn av enklare typ, som är bildat till adjektivet (fvn.) *kvikr* 'levande', 'livlig' (NRL, s. 154) och alltså snarast ett ursprungligt binamn. Förutom

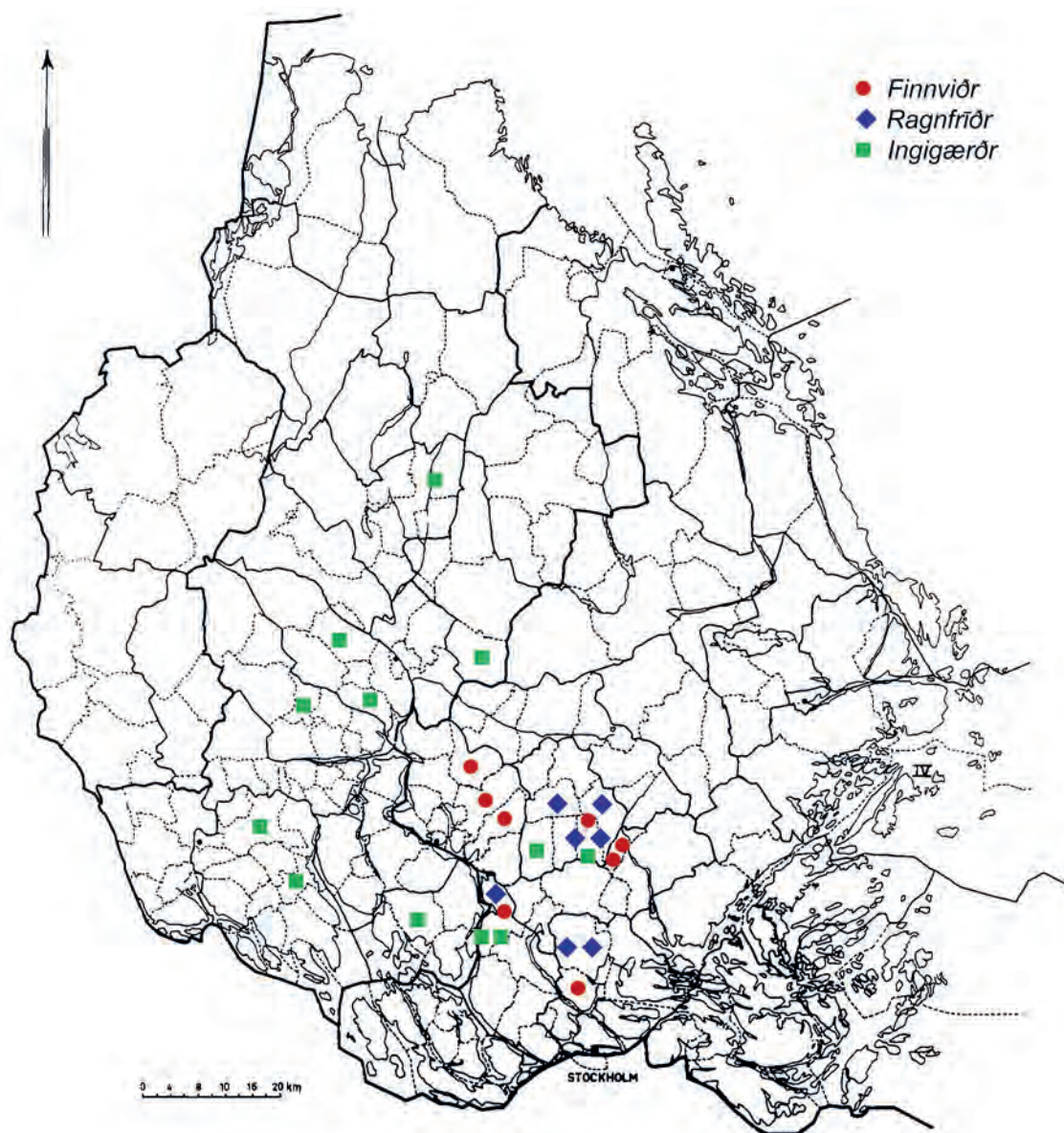

Fig. 7. Den geografiska spridningen av namnen *Finnviðr*, *Ragnfridr* och *Ingigærðr* i Uppland enligt run-inskrifterna. Karta: Magnus Källström. – The geographical distribution of the personal names *Finnviðr*, *Ragnfridr* and *Ingigærðr* in Uppland according to the runic inscriptions.

i två ristningar i Sorunda (Sö 220 och Sö 222) i Södermanland, har det även funnits på ett par uppländska runstenar, som båda numera är försvunna (U 174† Österåkers kyrka och U 452† Hova, Odensala socken).

Om det har funnits en släktförbindelse mellan de personer som nämns på U 114 och U 115 på det sätt som ovan har föreslagits, måste Finnvið på U 115 ha gift in sig i den släkt som tidigare ägde Runby. Redan S. H. Adlersparre (1916, s. 18) har i sina vidlyftiga och minst sagt speku-

lativa resonemang kring släktförbindelserna på de mälardalska runstenarna satt denne Finnvid i samband med den s.k. Rumbyätten, där namnet Finnvid har traderats. Runby var i slutet av 1200-talet också sätesgård för Filip Finnvidsson (DMS 1:7, s. 265) och en dotter till honom var Ingegärd Filipsdotter, som blev gift med riksrådet och riddaren Magnus Gregersson. Att namnen *Finnvid* och *Ingegärd* har använts inom denna frälse-släkt tyder på att det kan handla om samma ätt som på U 115, vilket givetvis har iakttagits tidigare (bl.a. av Hugo Sabel 1992).

Detta möjliga samband med en senare frälse-släkt aktualiserar frågan vad som avses med det *bō* som Ingemar och hans söner ägde i Runby och om det kan ha varit något mer än bara en gård eller by. Enligt Wessén (i UR 1, s. 169) handlar det här om ”två allitererande uttryck med väsentligt samma innebörd” och han vill därför inte uppfatta *bō ättu* som något ”annat än en omskrivning för *byggu*, en stilistisk variation för att ge satsen tyngd och fyllighet”. Tidigare hade Erik Brate (i Brate & Bugge 1887–1891, s. 88) översatt partiet med ”De bodde och egde gård i Rundby”. Otto von Friesen (1913, s. 59) har i stället valt översättningen ”De bodde i Runby och hade där hushållning”, vilket tyder på att han i *bú* lagt någon av de betydelser som ordet kan ha i fornvästnordiskan nämligen ’Landeendom, paa hvilken nogen fører eller lader føre egen Husholdning’ eller ’Husholdni[n]g paa Landsbygden med alt hvad dertil hører eller udkræves’ (Fritzner 1, s. 205). I fornvästnordiskan betyder *eiga bú* ’drive gård’ (ONP s.v. *bú* n.).

Uttrycket på Runbyblocket har som bekant en motsvarighet i en ristning i fast berg vid Näs i Frösunda socken (U 348), som lyder: **an • ati bo • i þorsulmi • ok i rolstam • -kiblíp**. Detta har i UR (2, s. 91) tolkats som *Hann atti bo i Þorsholmi ok i Rolstam* [s] *kíplíð* ”Han ägde gård i Torsholma och skeppshjälp i Rolsta”.

Dessa två ristningar är de enda uppländska runinskrifter där ordet *bō* förekommer och stavningen med **o** visar tydligt att det inte kan handla om ordet *býr* ’gård; by’, som ju antingen skrivs **bu** eller **by**. I det fornsvenska lagspråket kunde *bo* avse såväl ’gård, hemman’ som ’lös egendom’ och ’boskap, fäkreatur’ (Schlyter). Det ligger även till grund för ortnamnelementet *bo*, som har

haft flera olika funktioner (se SOL, s. 40f). I ett uppländskt sammanhang ligger det närmast till hands att tänka på de bebyggelser med det enkla namnet *Bo* som uppträder på flera platser intill vattenlederna i den östra delen av landskapet och som har tolkats som kungliga förvaltningsgårdar med funktioner inom ledungsväsendet (se t.ex. Ståhle 1946, s. 177f not 1; Gustavson 1987, s. 141f; Hellberg 2013, s. 12f). Sigurd Rahmqvist (1994, s. 109) har dock framhållit att dessa *Bo*-gårdar under medeltiden är stormannagårdar knutna till frälset och han vill därför i stället uppfatta *Bo* som ”namnet på huvudgården i ett mindre gods-komplex”. Även om både Runby och Torsholma under vikingatiden låg intill kommunikativt viktiga vattenleder skulle tolkningen av inskrifternas *bō* som just ’huvudgård’ i dessa fall ge en god mening. Förmodligen var detta något annat än en ordinär gård i området, vilket också kan ha motiverat att en sådan uppgift har inkluderats i de annars mycket ordknappa runstenstexterna.

Stenens ursprungliga placering

Det är inte osannolikt att runstenen U 115 ännu på 1700-talet befann sig på eller nära sin ursprungliga plats, vilket alltså var i gårdet strax väster om gården Nedra Runby. Det kan samtidigt noteras att stenen har ett mycket litet fotstycke (se fig. 2) och det är därför osäkert om den ursprungligen har varit rest på vanligt sätt. Stenen bör i oskadat skick också ha varit relativt liten. Den ursprungliga höjden kan beräknas till ca 1,4 m och bredden till 1,3 m.

Stenen påminner på flera sätt om runstenen U 914 vid Ströja i Börje socken. Denna sten har en närmast kvadratisk form, likartad ornamentik och ganska blygsamma dimensioner (1,51 × 1,12 m enligt UR 3, s. 652). Dessutom saknar stenen fotstycke. Enligt uppgifter från Richard Dybeck låg den när han besökte platsen 1863 ”invid och på östra sidan om en urgrafven ättehög” (Dybeck 1860–1876 1, s. 25, nr 154), vilket tydligen avser en 15 meter stor gravhög (Raä Börje 67:2/L1943:446), som ännu finns kvar på platsen. Wessén (i UR 3, s. 652) utesluter inte att detta kan ha varit ”stenens ursprungliga läge” och han tänker sig att den antingen har ”legat på marken eller ock har den varit rest i lutande

ställning med hjälp av stödjande stenar i ryggen”. I detta fall rör det sig visserligen om en betydligt tjockare sten, men det är inte omöjligt att U 115 ursprungligen kan ha varit arrangerad på ett liknande sätt. Om stenen har haft något samband med någon gravläggning går däremot inte att avgöra och det kanske är mindre troligt, eftersom de kända gravfälten vid Nedra Runby ligger söder och nordost om bytomten (fig. 8). Däremot kan man tänka sig att stenen har haft sin plats intill en senare försvunnen vägsträckning som har fortsatt förbi gården mot nordost till runblocket U 114, där passagen över ån och den i inskriften omtalade ”ladbron” rimligtvis har funnits.

Det kan i detta sammanhang vara värt att även uppmärksamma en tredje ristning vid

Runby, nämligen U Fv1977;162A (fig. 9), som finns på ovansidan av ett större stenblock beläget ca 70 m sydväst om runblocket U 114. Ristningen upptäcktes vid midsommartiden 1976 av två tolvåriga skolpojkar, Christer Österberg och Dan Linde. Den granskades samma år av Helmer Gustavson (1976), som med ledning av vittring och linjeföring bedömde den som mycket gammal och förmodligen samtida med runblocket U 114. Vid publiceringen (i Gustavson & Strid 1977, s. 162) gav han följande karakteristik av den:

Ristningen ger ett ganska klumpigt intryck. Till följd av flagring och bortspjälkning saknas nu djurets huvud. Någon runinskrift har aldrig varit inhuggen i

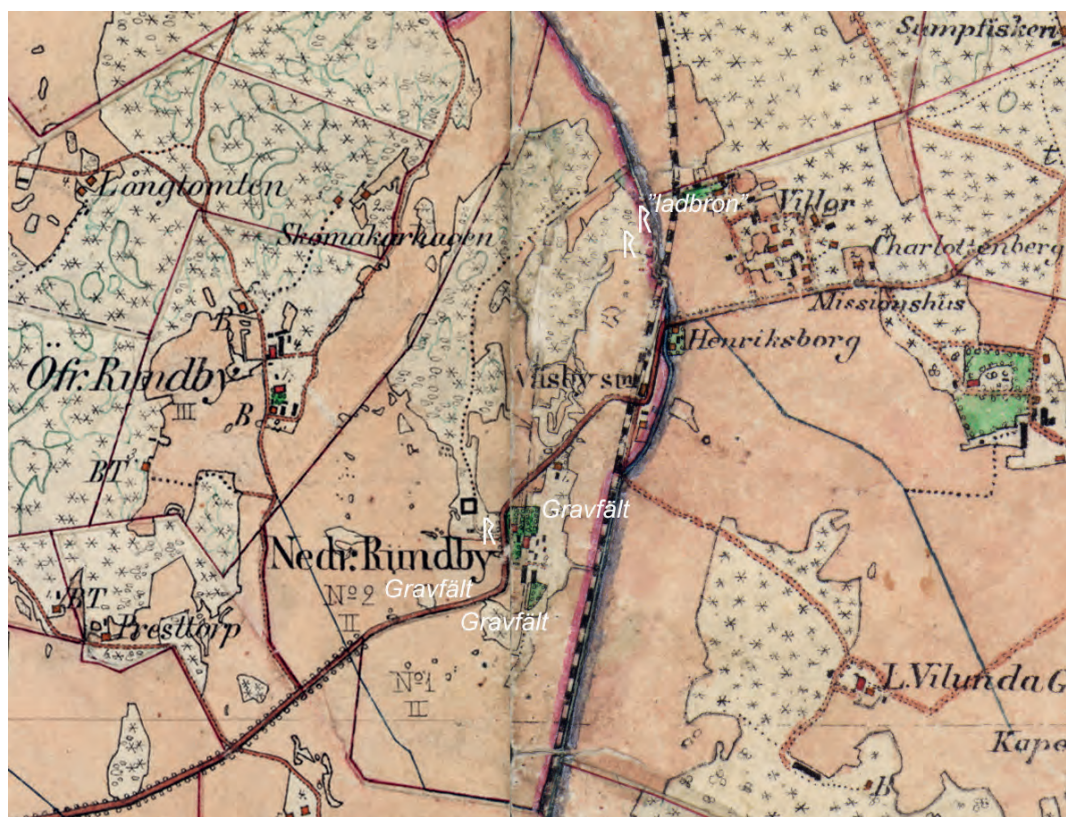

Fig. 8. Runstenar och gravfält vid Nedra Runby inlagda på den Häradsekonomiska kartan 1901–1906. Foto: Lantmäteriet. – Runestones and burial grounds at Nedre Runby marked on the older economic map from 1901–1906.

Fig. 9. Den ofullbordade runristningen U Fv1977;162A vid Runby. Foto: Helmer Gustavson 1977 (ATA).
– The unfinished rune-carving U Fv1977;162A at Runby.

ristningsytan, utan ristningen har enbart haft ornamental karaktär. Något direkt samband mellan nyfyndet och U 114 har inte kunnat konstateras.

Utformningen med en kantföljande runslinga talar dock emot att ristningen enbart skulle ha ornamental karaktär. Troligare är att det handlar om en planerad runristning som av någon anledning inte har blivit fullbordad.

Även denna ristning var känd redan av Wessman. På samma sida där han har avbildat U 115 finns nämligen också en inklistrad teckning av

denna ristning (fig. 10), vilken bär påskriften: ”denna figur fins wid ned Runby i gärdet på en stor sten, bredewid Kohagen, där den i två skurne N° 165 [= U 114] ligger.” Teckningen har rimligtvis tillkommit vid samma tillfälle som han avbildade U 115, dvs. i september 1758.

Att den ofullbordade ristningen är vikingatida råder det ingen tvekan om och av rundjurets huvud – som faktiskt till stora delar är bevarat (fig. 9) – framgår att den bör räknas till Gräslunds stilgrupp Pr 4. Den är följaktligen ungefär samtida med det stora runblocket U 114. Sannolikt har denna påbörjade ristning tillsammans

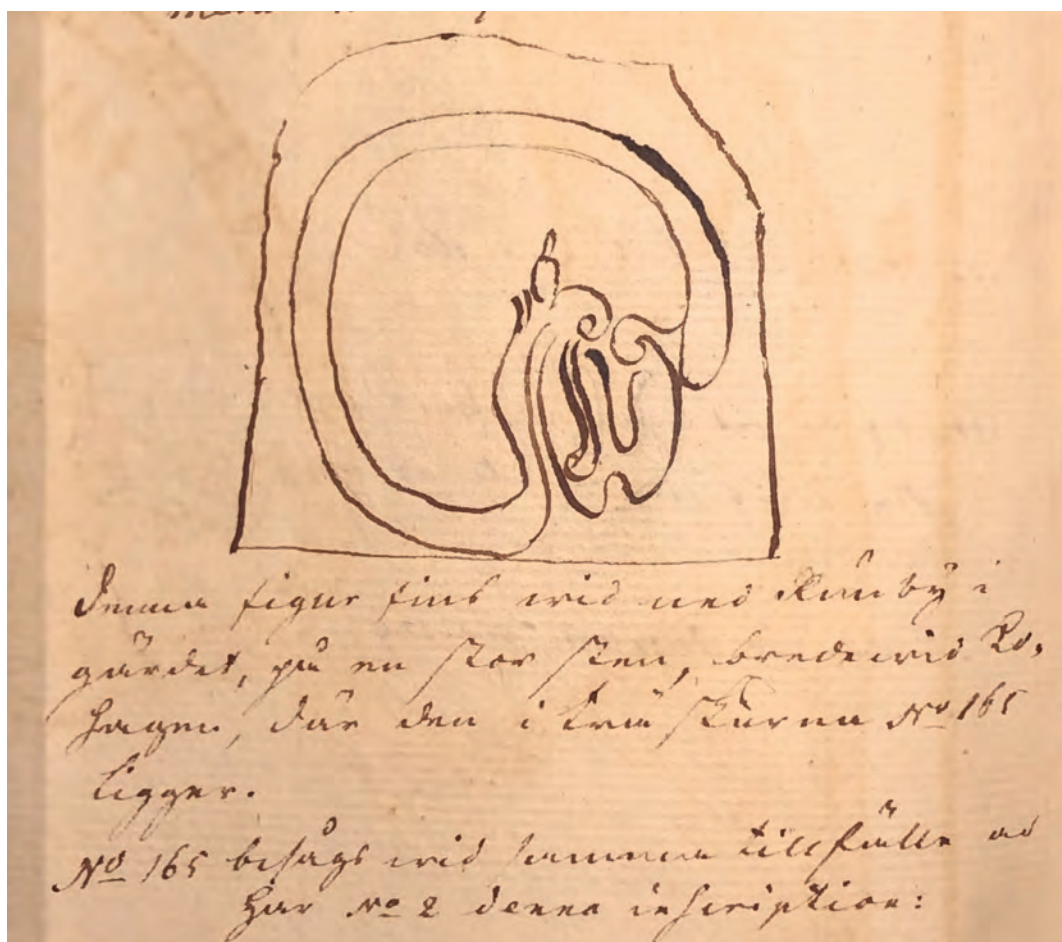

Fig. 10. Nils Wessmans teckning av runblocket U Fv1977;162A vid Runby i handskriften Fm 65 i Kungliga biblioteket, Stockholm. Foto: Magnus Källström. – Nils Wessman's drawing of the runic boulder U Fv1977;162A at Runby in the manuscript Fm 65 in the Royal Library, Stockholm.

med detta legat intill en vägsträckning som under vikingatiden har lett ned mot gården, men som har försvunnit när passagen över ån lades längre söderut. Det senare är säkert skälet till att platsen för runblocket U 114 under en period var helt okänd. Wessman såg det visserligen 1758 i "Kohagen", men Richard Dybeck (1866, s. 9) sökte det under flera år innan han 1866 lyckades återfinna det.

Det verkar rimligt att även U 115 har haft sin plats intill denna antagna vägförbindelse, fast då ungefär 750 meter åt sydsydväst. Kanske har det funnits en tanke att de tre stenarna skulle bilda ett mer sammanhållet monument över gårdens tidigare inbyggare. Det märkliga är att två av dem inte har blivit fullbordade.

Slutord

Genom olika lyckliga omständigheter har vi nu en helt ny uppfattning av runstenen U 115 och dess inskrift. Den senare bör enligt det ovan skrivna läsas och tolkas på följande sätt (med runorna inom [] supplerade efter äldre källor):

**finuiþr · sun · rahnfrīþ · lit [· ia]r · sum ·
hati · inkikiar · uk · t[ot]ir kuiks · uk · finuii**

*Finnviðr, sunn Ragnfrīð(ar), lēt hiar, sum ātti
Ingigærðr ok dōttir Kvīks, ok Finnvi(ðr?) (...).*

"Finnvid, Ragnfrids son, lät här (göra minnesmärket) – som Ingegärd ägde och Kvicks dotter – och Finnvid(?) (...)."

Att texten i huvudsak har haft detta innehåll gick att utröna genom en närmare analys av de ännu bevarade fragmenten, men för förståelsen av ett av de förlorade partierna är de äldre uppteckningar som nu har uppdagats helt avgörande. Varken kyrkoherden Olof Törnbohm eller antikvarien Nils Wessman tillhör de mer namnkunniga runstensundersökarna i Uppland och deras i detta fall mycket viktiga iakttagelser finns på undanskymda ställen i den antikvariska litteraturen, vilket förklarar varför de har förblivit okända. Tillsammans med de bevarade runstenarna ger de inte bara möjligheter att resonera om familjerelationerna på Runby i vikingatidens slutskede, utan bidrar också till kunskapen om en del av tidens kulturlandskap. Detta visar på

den stora betydelsen av det äldre dokumentationsmaterialet även för dagens forskning.

Referenser

- Adlersparre, S. H., 1916. Omkring Sigurdsstenarna. *Personhistorisk tidskrift* 18:3:1–30.
- Ambrosiani, B., 1967. Rapport över en provundersökning i anslutning till runblocket nr 45, U 114 vid Nedra Runby, Eds socken Uppland (ATA dnr 7187/68).
- ATA = Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Brate, E. & Bugge, S., 1887–1891. *Runverser*. Stockholm.
- Brink, S., 2000. Forntida vägar. *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 39:23–64.
- Damell, D., 1969. PM ang. ladbron vid runblocket, Eds sn, Uppland, 21/1 1969 (ATA ad7187/68).
- DGP = *Danmarks gamle Personnavne*. Udg. af G. Knudsen, M. Kristensen & R. Hornby. 1. Fornavne. 1936–1948. 2. Tilnavne. 1949–1964. København.
- DMS = *Det medeltida Sverige*. 1972–. Stockholm.
- Dybeck, R., 1860–1876. *Sveriges runurkunder*, 1–2. Stockholm.
- 1861. Reseberättelse 1861 (ATA).
 - 1863. Reseberättelse 1863 (ATA).
 - 1866. Reseberättelse 1866 (ATA).
- Fl 9 = Blandade lik- och runstenar under Hadorphs inseende ritade af D[aniel] St[tahl]. (KB)
- Fm 65 = Johan Göransson, Bautil med marginalanteckningar m.m. (KB)
- von Friesen, O., 1913. *Upplands runstenar: En allmänfattlig öfversikt*. Uppsala.
- Fritzner = Fritzner, J., 1886–1896. *Ordbog over det gamle norske Sprog*, 2. Kristiania.
- GR = *Gotlands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson, Elias Wessén & Elisabeth Svärdström, 1–2. Stockholm 1962–1978.
- Gräslund, A.-S., 2006. Dating the Swedish Viking-Age rune stones on stylistic grounds. Stoklund, M. (ed.). *Runes and their secrets: Studies in runology*. Copenhagen.
- Gustavson, H., 1976. Rapport till Riksantikvarieämbetet den 20/8 1976 (ATA dnr 4666/76).
- 1987. Husby och Bo gård: Två ortnamn och två runinskrifter, *Runor och runinskrifter: Föredrag vid Riksantikvarieämbetets och Vitterhetsakademiens symposium 8–11 september 1985*. Stockholm.
- Gustavson, H. & Strid, J. P., 1977. Runfynd 1976. *Fornvännen* 71:157–164.
- Hellberg, L., 2013. Ortnamnen och den forntida sveastaten: Presentation av ett forskningsprojekt. *Namn och Bygd* 101:9–31.
- Jansson, S. B. F., 1951. Rapport till Riksantikvarieämbetet den 28/5 1951 (ATA dnr 2600/51).

- 1954. Uppländska, småländska och sömländska runstensfynd. *Fornvännen* 49: 1–25.
 - 1956. Skrivelse till Riksantikvarieämbetet 27/4 1956 (ATA dnr 2904/56).
- Källström, M., 2007. *Mästare och minnesmärken: Studier kring vikingatida runristare och skriftmiljöer i Norden*. Stockholm.
- Larsson, P., 2002. *Yrrunan: Användning och ljudvärde i nordiska runinskrifter*. Uppsala.
- Lerche Nielsen, M., 2010. "He Landed on the Island of the Goths." Haunted by Phantom Inscriptions. *Futhark: International Journal of Runic Studies* 1:225–248.
- Lind, E. H., 1905–1915. *Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden*. Uppsala.
- ONP = *Ordbog over det norrøne prosasprog*, Københavns universitet. <<https://onp.ku.dk/onp/onp.php>>
- Owe, J., 1997 (rev. 2006), Runfynden i Eds socken. Otryckt manuskript (kopia på Runverket).
- Peterson, L., 1980. Till frågan om den gamla genitivformen av nordiska mansnamn på -marr. *Namn och Bygd* 68:86–92.
- 1981. *Kvinnonamnens böjning i fornsvenskan: De ursprungligen starkt böjda namnen*. Uppsala.
- Rahmqvist, S., 1994. Ortnamn påverkade av administration i äldre tid. Ulfsparré, G. (red.). *Ortnamn värda att värda: Föredrag från Riksantikvarieämbetets symposium Ortnamnskultur*. Stockholm.
- Runor = Söktjänsten Runor, Riksantikvarieämbetet. <<https://app.raa.se/open/runor/search>>
- Sabel, H., 1951. Skrivelse till "Dr. Gustavsson" [Riksantikvarieämbetet] 6/7 1951 (ATA dnr 3408/51).
- 1987. Skrivelse till Riksantikvarieämbetet 6/12 1987 (Runverkets handarkiv).
- 1992. Filip Röde Finnvidsson av Runby. Runby i Eds socken och släkten Finnvidsson: Ett försök att sammanställa uppgifter om släkten och byarna från 1000-talet till 1600-talet. (Kopia på Runverket, Stockholm.)
- Salberger, E., 1978. *Runsvenska namnstudier*. Stockholm.
- 1983. Hulmfas-- och Inkikar. Två runsvenska kasusformer av personnamn. *Namn och bygd* 71:17–39.
- 1994. Relativsats på Dalum-stenen. *Västgötalitteratur* 1994:19–38.
- 1997. Subjekten i Dalum-stenens relativsats. *Västgötalitteratur* 1997:7–22.
- Sm + nr = nummer i *Smålands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Ragnar Kinander. 1935–1961. Stockholm.
- SMP = *Sveriges medeltida personnamn*. 1967–. Uppsala.
- SOL = *Svenskt ortnamnslexikon*. M. Wahlberg (red.), 2003. 2. reviderade uppl. Uppsala.
- Stroh-Wollin, U., 1997. Vad betyder regional-kronologisk variation? Fallet *vas/var, es/er*. *Blandade runstudier* 2. Uppsala.
- Ståhle, I., 1946. *Studier över de svenska ortnamnen på -inge på grundval av undersökningar i Stockholms län*. Uppsala.
- Sö + nr = nummer i SöR.
- SöR = *Södermanlands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Erik Brate & Elias Wessén. 1924–1936. Stockholm.
- U + nr = nummer i UR.
- UR = *Upplands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Elias Wessén och Sven B. F. Jansson, 1–4. 1940–1958. Stockholm.
- UÄH = *Uppsala ärkestifts herdaminne* 1–4. 1842–1893. Uppsala.
- Åhlén, M., 1997. *Runristaren Öpir. En monografi*. Uppsala.
- Ög + nr = nummer i *Östergötlands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Erik Brate. 1911–1918. Stockholm.

Summary

When the antiquarian Richard Dybeck visited Ed parish, Uppland, in 1861 he discovered a previously unrecorded runestone fragment in the foundation of a building at the farm of Runby. The fragment disappeared later and when the inscription was published as U 115 in *Upplands runinskrifter* in 1940 the description was based solely on Dybeck's account. At the beginning of the 1950s the fragment was rediscovered together with four additional fragments when an old building was demolished at Nedra Runby.

The find was first published in 1954 by Sven B. F. Jansson. He was unable to find a direct fit between the five fragments, and it has later even been questioned whether they all belong to the same stone. A closer examination shows, however, that they represent a nearly complete runestone with only a few runes missing in the gaps between the fragments (see fig. 2). This reconstruction is confirmed by some previously unrecognized accounts from the 18th century including a drawing of the stone made by the antiquarian Nils Wessman in 1758 (figs. 3–5).

The inscription can then be rendered as follows (with the runes inside square brackets based on earlier accounts):

**finuiþr · sun · rahnfrīþ · lit [· ia]r · sum ·
hati · inkikiar · uk · t[ot]ir kuiks · uk · finuii**

*Finnviðr, sunn Ragnfrīð(ar), lēt hiar, sum ātti
Ingigærðr ok dōttir Kviks, ok Finnvi(ðr?) (...).*

“Finnvid, Ragnfrid's son, had (this memorial made) here – who Ingegärd owned (i.e. was married to) and Kvik's daughter – and Finnvid(?) (...).”

The formulation of the inscription is very unusual with the extreme reduction of the memorial formula to the phrase *lēt hiar* and the insertion of the long relative clause. In addition, it seems as if the inscription was never completed and that no runes appear to have been carved in the text band after the last i-rune, which probably represents an unfinished rune.

Runby is also the site of the runic boulder U 114, where a woman named *Ingriðr* commemorated her deceased husband *Ingimarr* and their two sons *Dan* and *Banki* (or probably *Baggi*), who according to the inscription lived in Runby and owned the farm. Since *Ingigærðr* on U 115 shares the name element *Ingī-* with this married couple it is possible that she was related to this family, tentatively as a sister of Ingemar or a daughter of Ingrid by a second marriage. Finnvid, who raised the runestone U 115, must then have been married into this family. In the Middle Ages Runby was owned by the nobility, and in the late 1200s it is documented as the manor of Filip Finnvidsson (*Rumby-ätten*), who had a daughter named Ingegärd. The occurrence of the names *Finnvid* and *Ingegärd* on the runestone as well in the noble family might indicate that we are dealing with the same family.

According to the earliest account on U 115 from the beginning of the 18th century, the stone was situated in a field on the west side of the farm of Nedra Runby. This was probably also the original position of the runestone, and it is not unlikely that it originally marked a Viking Age road together with the two runic boulders U Fv1977;162A and U 114 in the northern part of the property.